

УДК 338.242.3:331.101.3:331.108

О.О. Мороз, науковий керівник:
Н.М. Светлова, доц. кафедри обліку і аудиту**РОЗКРАДАННЯ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ ГРОШОВИМИ КОШТАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ**Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, Черкаси
e-mail: elena192091a@rambler.ru*У роботі досліджено сутність зловживання грошовими коштами на сільськогосподарському підприємстві. Також запропоновані шляхи їх зниження в сфері протидії шахрайству в Україні.***Ключові слова:** *судово-бухгалтерська експертиза, підприємство, грошові кошти.***Вступ**

Судово-бухгалтерська експертиза досліджує фінансово-господарську діяльність підприємств всіх форм власності на предмет підтвердження фактів втрат, крадіжки цінностей, які встановлюють за даними бухгалтерського обліку та можуть підтвердити матеріальну відповідальність за скоєну шкоду матеріально-відповідальними та посадовими особами. Проведення судово-бухгалтерської експертизи передбачено ст. № 196 КПК України та Законом України «Про судову експертизу». Вона може призначатися слідчим, органом дізнання, прокурором або судом.

Грошові кошти є найбільше ліквідними активами, їх можна легко вилучити з обігу, сховати та витратити, тому вони найбільш частіше підлягають розкраданню як на підприємствах, так і в бюджетних установах. Якщо розглядаються справи про розкрадання грошових коштів, проведення судово-бухгалтерської експертизи є обов'язковою для встановлення міри відповідальності осіб, визначення сум розкрадання та встановлення терміну розкрадання грошей. [1].

Постановка завдання

Дослідити сутність зловживань грошовими коштами на підприємствах та запропонувати шляхи їх зниження в сфері протидії шахрайству.

Вирішення поставленого завдання

На кожному другому українському підприємстві керівництво виявляє економічні злочини. При чому, кожен четвертий випадок шахрайства був виявлений випадково, тоді як у світі завдяки випадку розкрито тільки 16% економічних злочинів. Про те більшість підприємств дізналися про не законні дії своїх підлеглих за допомогою процедур управління ризиками, формувальних каналів інформування керівництва про шахрайство або внутрішньої служби безпеки.

На підприємствах для зменшення шахрайства досліджують операції з коштами в касі та на рахунках у банку, які здійснюються судово-бухгалтерською експертизою окремо від інших господарських операцій, коли поставлені перед експертизою питання стосуються нестачі коштів, порушення нормативних документів, що регулюють облік коштів у касі підприємства та на його банківських рахунках, з метою привласнення їх окремими працівниками (касирами, бухгалтерами). [2].

Основними завданнями судово-бухгалтерської експертизи щодо стану та операцій із грошовими коштами в касі та на рахунках у банку є:

- установлення правильності документального оформлення операцій з руху грошових коштів;
- визначення документальної обґрунтованості нестач (лишків) грошових коштів;
- визначення і підтвердження розміру матеріального збитку, завданого матеріально відповідальною особою внаслідок навмисних корисливих правопорушень;
- становлення відповідності відображення в бухгалтерському обліку фінансово-господарських операцій з грошовими коштами чинним нормативним актам в бухгалтерському обліку;
- підтвердження виявлених недоліків у організації бухгалтерського обліку грошових коштів і контролі фінансово-господарської діяльності підприємства, які сприяли утворенню матеріальних збитків;

- установлення причин, які сприяли навмисним зловживанням;
- установлення правильності визначення оподаткованого прибутку підприємства і розрахунку розмірів податків;
- установлення правильності методики проведення документальної ревізії грошових коштів у касі й на рахунках у банку і достовірності її результатів. [2].

Адміністрація підприємства зобов'язана створювати необхідні умови для забезпечення збереження грошових коштів у касі. Підприємство може мати у своїй касі мінімальні суми готівки на задоволення невідкладних господарських потреб. Ліміт залишку готівки в касі встановлюється установою банку або самостійно визначається підприємством. Перевищення ліміту можливе лише в дні видачі заробітної плати протягом трьох робочих днів. Зберігання в касі цінностей, які не належать даному підприємству, забороняється.

У разі виявлення у касі нестач або лишків готівкових грошей експертне дослідження касових операцій проводиться, як правило, у такій послідовності:

1. Порівнюються записи в касовій книзі з прибутковими та видатковими касовими документами. Визначається повнота і правильність оформлення документації. При цьому необхідно зіставити дані, вказані у прибуткових касових ордерах, з даними записів на контрольній стрічці реєстрів розрахункових операцій (якщо вони є на підприємстві) або з даними розрахункових книжок;

2. Перевіряється арифметична достовірність підрахунків у касовій книзі сум операцій за кожний день і правильність переносу сум залишків на наступну сторінку книги;

3. Установлюється тотожність записів у касовій книзі записам у звіта касира за кожний операційний день;

4. Аналізуються по суті операції в документах, які додаються до прибуткових та видаткових касових ордерів.

Найбільш характерними видами зловживань у здійсненні касових операцій є:

- оформлення видаткових операцій по касі за недоброякісними та підробленими документами;
- підробки в касових книгах і звітах;
- привласнення готівкових грошей, отриманих за чековою книжкою у банку, через підробку банківських виписок;
- незаконна видача готівкових грошей з каси після підробки авансових звітів з відряджень;
- розкрадання грошових коштів через привласнення депонованих сум;
- розкрадання грошових коштів, призначених для заробітної плати, за допомогою підроблення розрахунково-платіжної відомості.

Особливу увагу під час проведення експертного дослідження необхідно приділити повноті оприбуткування готівкових грошей та цільовому їх використанню. [3].

Одними з найпоширеніших економічних злочинів в Україні є корупція, шахрайство та ухилення від сплати податків.

Найбільші можливості для уникнення податків в Україні виникають у зв'язку з використанням таких пільг, як перенесення балансових збитків на наступні податкові періоди, звільнення процентів по вкладах від оподаткування, стягнення ПДВ за нульовою ставкою, застосування ліберальних правил списання безнадійних боргів, вкладання коштів у благодійну діяльність тощо. Для того щоб зменшити масштаби ухилення від податків та уникнення їх сплати, необхідно ретельно налаштувати податкове законодавство на потреби забезпечення його прозорості, підвищити ймовірність виявлення фактів ухилення, і насамперед шляхом аналізу діяльності посередників, чії операції сьогодні знижують у багато разів граничні витрати ухилення для платників податку. Потрібно не збільшувати кількість перевірок і розміри штрафів, а вдосконалювати демократичні інститути, активізувати боротьбу з корупцією.

Доволі часто на підприємствах розкрадають кошти призначені на виплату заробітної плати працівникам.

Визначаючи обґрунтованість виплати заробітної плати і премій робітникам та службовцям, експерт-бухгалтер досліджує дані про дотримання на підприємстві систем оплати праці, порядку документального оформлення і обліку операцій по розрахунках з робітниками та службовцями, а також перевіряє правильність нарахування і виплати заробітної плати (преміальних сум) відповідно з діючою на підприємстві тарифною системою, встановленими

посадовими окладами, ставками, розцінками і нормами виробітки, показниками і умовами преміювання.

Нерідко перед експертом-бухгалтером ставлять питання про стан обліку і контролю витрати коштів на оплату праці на даному підприємстві. Експерт-бухгалтер може охарактеризувати у висновку стан контролю і обліку і за власною ініціативою, якщо вважає, що це може мати значення для з'ясування умов і обставин, які сприяли приховуванню необґрунтованих виплат. При цьому експерт повинен керуватися Положеннями по обліку праці і нарахуванні заробітної плати на підприємстві.

Об'єктом судово-бухгалтерської експертизи, є бухгалтерські документи, що відображають фінансово-господарську діяльність підприємства. Проте документи бухгалтерського обліку досліджуються не тільки експертом-бухгалтером, але й експертами інших фахів, при проведенні криміналістичних, будівельно-технічних, товарознавчих, технологічних експертиз. Кожний з спеціалістів досліджує бухгалтерські документи відповідно до предмету конкретної експертизи. Так, наряд на виконані роботи експерт-бухгалтер досліджує під кутом зору обґрунтованості зроблених по ньому розрахунків, відповідно нормам і розцінкам, особові рахунки, розрахункові і платіжні відомості. Інженер-будівельник розглядає той же наряд як документ, що містить дані про обсяг фактично виконаних робіт, і визначає можливість виконання зазначених у ньому робіт, приймаючи в увагу виробничі умови – час роботи, використання механізмів, кваліфікацію робітників, особливості проекту і конструкцій і т.п. Криміналістична експертиза досліджує підписи осіб, які склали наряд, виявляє наявність у ньому виправлень, дописок і т.д.

У залежності від того, яка сторона документу, що знаходиться в справі, цікавить слідчого (або суд), формулюються питання для експерта відповідного фаху.

По справах про розкрадання коштів шляхом необґрунтованого нарахування і виплати заробітної плати слідчий (суд) може поставити перед експертом-бухгалтером завдання задачі по визначенню:

- розміру необґрунтовано виплаченої заробітної плати на підприємстві за певний період або по певному колу осіб;
- наявності або відсутності нестачі (або надлишків) коштів у касі підприємства;
- розміру нестачі, яка створилася в касі підприємства в результаті необґрунтованої виплати заробітної плати;
- відповідності даних, які наведені в свідченнях обвинувачуваних і свідків, в неофіційній обліковій документації і т.д.;
- даних бухгалтерського обліку;
- правильності оформлення відображених у бухгалтерському обліку господарських операцій;
- коло осіб, які відповідали за забезпечення належного обліку операцій по нарахуванню і виплаті заробітної плати за визначений період;
- сум необґрунтовано виплаченої заробітної плати у випадках завищення обсягів фактично виконаних робіт або розцінок (у відповідності з висновком будівельно-технічної експертизи);
- коштів, необґрунтовано списаних по касі підприємства у відповідності з висновком криміналістичної експертизи).

Найважливішою умовою успішного проведення експертом-бухгалтером дослідження документів по нарахуванню і виплаті заробітної плати є знання організації, методології і техніки обліку.

На кожному підприємстві для отримання необхідної оперативної інформації, а також показників звітності по праці і заробітній платі, відомості, які утримуються в первинних облікових документах, групують і систематизують по відділах, цехах, виробничих ділянках, господарствам і видам діяльності; табельним номерам робітників та службовців; категоріям робітників, професіям, розрядам, формам оплати праці і статтям фонду заробітної плати; видам утримань з заробітної плати; причинам і винуватцям браку, простоїв; видам доплат; напрямкам і місцям витрат; синтетичним і аналітичним рахункам.

Бухгалтерський облік праці і заробітної плати тісно пов'язаний з оперативним обліком персоналу підприємства. Облік особового складу підприємства веде відділ кадрів на основі первинних документів – наказів або розпоряджень про прийом, переміщенні, надання

відпусток, звільнення. Ці зведення відображають в особистих картках, трудових книжках і інших реєстрах. На керівних інженерно-технічних робітників та матеріально-відповідальних осіб, крім особистої картки, заповнюється також особовий листок по обліку кадрів.

Робітники, прийняті на штатні посади для виконання робіт за сумісництвом, які паралельно працюють на інших підприємствах, де ведуть їх трудові книжки, повинні перебувати в особливому списку сумісників і в облікову чисельність робітників даного підприємства не включаються.

Використання робочого часу обліковується в табелях. Для спрощення розрахунків по заробітній платі в умовах механізації обліку, табель обліку використання робочого часу поєднується з обліком показників виробітку, необхідних для нарахування заробітної плати. У табелях щодня відзначають всі випадки відхилень (запізнення, неявки, недопрацьовані і понад нормовані часи роботи і т.д.) від графіків, затверджених адміністрацією підприємства за узгодженням з профспілковою організацією.

Кожному робітнику і службовцю, прийнятому на постійну, тимчасову або сезонну роботу, присвоюється табельний номер, що відображається у всіх документах по обліку праці і заробітної плати. У випадку звільнення або переводу робітника (службовця) на іншу роботу на тому ж підприємстві, його старий табельний номер не може присвоюватися іншому робітнику протягом одного-двох років.

Включення в табель і виключення з нього робітників та службовців проводиться на підставі первинних документів по обліку кадрів – наказів (розпоряджень) про прийом, перевід, звільнення. Облік часу, витраченого на понад нормовані роботи, здійснюється на підставі списків, в яких вказуються особи, зайняті на цих роботах, відпрацьований ними час і інші дані, необхідні для визначення доплат за понад нормовані роботи. Списки підписує начальник цеху (ділянки, відділу, виконавець робіт).

Процес судово-бухгалтерської експертизи на сільськогосподарському підприємстві завершується оформленням дослідження у вигляді висновку експерта. Проведення експертизи є процесуальною дією, тому висновок повинен відповідати вимогам ст. ст. 75 і 200 КПК, ст. 42 ГПКУ і ст. 60 ЦПКУ, нормам за формою і за змістом.

Висновки експерта-бухгалтера повинні ґрунтуватися на результатах дослідження бухгалтерських документів підприємства, проведеного у відповідності з вимогами до бухгалтерського обліку і чинних нормативних актів, які регулюють порядок обліку і звітності фінансово-господарської діяльності підприємств. Якщо ставляться питання, які не відносяться до області спеціальних бухгалтерських пізнань, він зобов'язаний відмовитися від проведення досліджень.

Висновок складається на підставі дослідження усіх наданих експертові матеріалів у межах його компетенції. Висновок повинен детально, об'єктивно відображати результати дослідження і підтверджуватися даними первинних документів, облікових реєстрів і звітності підприємств. Висновок експерта є доказом, тому він повинен бути чітким, коректним і зрозумілим для слідчого та всіх учасників судового процесу.[1]

Органи прокуратури України постійно тримають на жорсткому контролі питання погашення заборгованості із виплати заробітної плати.

Усього упродовж першого півріччя 2010 року прокурорами порушено 1,5 тис. кримінальних справ, з яких 83% (1,3 тис.) скеровано до суду. За документами реагування до відповідальності притягнуто 5,4 тис. посадовців, з яких 171 працівник органів державного контролю; громадянам виплачено понад 1 млрд. грн. заборгованості із заробітної плати, з яких 44 млн. грн. – у ході досудового слідства в кримінальних справах. Поновлено права 280 тис. громадян.

Поширеними є факти безпідставної невиклати заробітної плати працівникам економічно активних підприємств. Їх керівники, за наявності коштів, замість виплати заробітної плати витрачають їх на інші цілі.

Упродовж першого півріччя 2010 року порушено 563 кримінальні справи, внесено 6,3 тис. документів реагування, за результатами розгляду яких до відповідальності притягнуто 3,4 тис. посадових осіб, виплачено 727 млн. грн. заборгованості із заробітної плати.

Має місце несвоєчасна виплата заробітної плати на підприємствах, в установах та організаціях, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів. Станом на 01.07.2010 їх працівники не отримали 21 млн. грн.

Численними є порушення законів про оплату праці на підприємствах, що перебувають у стадії банкрутства, санації або ліквідації. На сьогодні заборгованість працівникам суб'єктів господарювання, які призупинили свою діяльність, становить майже 600 млн. грн. Упродовж поточного року прокурорами порушено 41 кримінальну справу, внесено 313 документів реагування, виплачено 83 млн. грн. заробітної плати.

Залишаються поширеними факти не проведення компенсації працівникам втрати частини заробітної плати у зв'язку із затримкою термінів її виплати. Також роботодавці ігнорують встановлений законом обов'язок щодо проведення індексації заробітної плати. За прокурорського втручання цього року виплачено працівникам 11,7 млн. грн. недоотриманої винагороди за працю.

Під час проведення перевірок встановлено факти нелегальних трудових відносин, виплати заробітної плати "в конвертах". Прокурорами порушено 743 кримінальні справи, внесено 407 документів реагування, за результатами розгляду яких 364 посадові особи притягнуто до відповідальності.

Державним департаментом нагляду за додержанням законодавства про працю Міністерства праці та соціальної політики України неякісно проводяться перевірки з питань оплати праці. Як наслідок, органами прокуратури кримінальні справи порушено лише за кожним четвертим матеріалом, яких з початку року надійшло майже 3 тисячі. Так, територіальною державною інспекцією праці в Херсонській області надіслано до органів прокуратури 363 матеріали про порушення законодавства про оплату праці. Однак кримінальні справи порушено лише за результатами розгляду кожного двадцятого з них. У Полтавській області лише 7 із 107 матеріалів, які надійшли, стали підставою для порушення кримінальної справи. Аналогічні факти мають місце в інших областях.

Комісії місцевих державних адміністрацій з погашення заборгованості із заробітної плати практично бездіють. Їх вплив на керівників підприємств-боржників є мінімальним, участь у засіданнях ними ігнорується, рішення комісій не виконуються, розірвання контрактів з керівниками підприємств державної та комунальної власності не ініціюється.

Відповідно до вимог, які ставить Президент України перед правоохоронними та іншими державними установами, органи прокуратури і надалі приділятимуть посилену увагу щодо реалізації зменшення заборгованості із виплати заробітної плати та триматимуть це питання на постійному контролі в числі пріоритетних.[6]

За результатами Всесвітнього огляду ААА+ економічних злочинів за 2011 рік більшість економічних злочинів скоюють представники вищої і середньої керівної ланки. В Україні, згідно з опитуванням, у 2011 році 40% посадових економічних злочинів припадає на вище керівництво, 40% - керівники середньої ланки, і лише 20% це молодший склад компанії. Фінансові збитки від економічних злочинів в Україні лише у 2011 році склали від 100000 доларів до 5 млн (47%).

Висновки

За останні шість років в світі маніпуляції з фінансовою звітністю, незаконні фінансові операції та незаконне запозичення збільшилось втричі.

Серед видів шахрайства в Україні найменш розповсюдженим є цінові змови які складають 7%.

Україна знаходиться на шостому місці за рівнем економічної злочинності в світі (перше місце займає Росія). Для зниження цих показників необхідно зміцнити службу внутрішнього аудиту та переглянути політику в сфері протидії шахрайству на підприємствах країни.

Список використаних джерел:

1. Акімов В.В., Бандурка О.М., Беляєва Л.А., Лукін В.О., Судово-бухгалтерська експертиза в кримінальних справах про розкрадання грошових коштів, метод. Посіб. – Харків, 2000, - с. 4-18, 28-36.
2. Гуцаленко Л.В., Михальчина Л.Г., Сидорчук В.М., Пентюк І.К., Судово-бухгалтерська експертиза, навч. посіб. – К.: Центр учбової літ, 2011 – с. 64-65.
3. Волкова І.А. Судово-бухгалтерська експертиза ,навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2009 – с. 50-53.
4. Закон України „Про судову експертизу" від 25.02.1994р. №4038-ХІІ.
5. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз. Затверджено наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5.
6. Інтернет ресурс: Офіційний сайт Генеральної прокуратури України - <http://www.gp.gov.ua/>